

KRIMINALISTIČKI I KRIVIČNOPROCESNI ASPEKTI OTKRIVANJA, RAZJAŠNJAVANJA I DOKAZIVANJA KRIVIČNIH DJELA VISOKOTEHNOLOŠKOG KRIMINALITETA

CRIME AND CRIMINAL PROCESSES, ASPECTS OF DETECTION, EXPLOITATION AND EVIDENCE OF HIGHER-TECHNICAL CRIMINALITY

Stručni rad

Mile Matijević⁴⁵

Adnan Pirić⁴⁶

SAŽETAK

Inspiracija za rad i problem (i) koji se radom oslovljava (ju): Posmatrano sa aspekta vremena kojem pripadamo, a u vremenu koje je pred nama visokotehnoški kriminalitet svakim danom je sve izraženiji, i jedan je od najopasnijih vidova kriminaliteta uopšte. Mnoštvo je razloga koji govore u prilog ovako visokom stepenu društvene opasnosti. Među njima poseban značaj imaju sljedeći: svakim danom njegova sve veća prisutnost, i to i u najosjetljivijim institucijama društva kao cjeline; posljedice koje za sobom povlači; njegov međunarodni karakter; njegova povezanost sa najtežim oblicima kriminaliteta (slučaj prije svega sa organizovanim kriminalitetom i terorizmom gdje on postaje ne samo moćna poluga njihovog planiranja već i ključno sredstvo izvršenja); otežan način otkrivanja razjašnjavanja i dokazivanja.

Ciljevi rada (naučni i/ili društveni): Kriminalističko istraživanje je operativnog karaktera, koje se često povezuje sa iskustvom kriminalističkog istražitelja, vrlo malo i nimalo pažnje se posvećuje stručnom i naučnom proučavanju krivičnih djela uopšte, a posebno krivičnih djela visokotehnoškog kriminaliteta. Navedena percepcija navodi na zaključak da su pomenuta krivična djela oblast kriminaliteta koja je veoma kompleksna za otkrivanje, razjašnjavanje i dokazivanje. Generalni cilj kriminalistike kao nauke je da na temelju konkretnih radnji pojedinih krivičnih djela nastoji stvarati modele i temelje za uspješno otkrivanje, razjašnjavanje i dokazivanje istih. Teorijska podloga, koju postavlja predmetno istraživanje, treba da posluži unapređenju otkrivačke djelatnosti nadležnih organa kada su u pitanju ova krivična djela. Na temelju navedenih saznanja uspostaviti će se interakcija kriminalističke i krivično procesne istražne djelatnosti što u konačnici treba doprinijeti efikasnijem otkrivanju, razjašnjavanju i dokazivanju krivičnih djela visokotehnoškog kriminaliteta, a posebno kroz jačanje naučnog i stručnog pristupa u suzbijanju kriminaliteta uopšte.

Metodologija/Dizajn: Prilikom pisanja ovog rada korištene su relevantne naučno istraživačke metode i tehnike, koje mogu dati najkvalitetnije rezultate u oblasti

⁴⁵ Redovni profesor Fakulteta pravnih nauka Univerziteta za poslovne studije Banja Luka. E.mail; matijevicdrmile@gmail.com, mile.m@univerzitetps.com.

⁴⁶ Docent Pravnog fakulteta Sveučilišta/Univerziteta „Vitez“ Vitez. E.mail;adnan.piric@unvi.edu.ba, piricadnan@gmail.com.

istraživanja relevantnosti i efikasnosti kriminalističkih i krivično procesnih radnji u otkrivanju kriminogenih pojava, sa posebnim naglaskom na krivična djela visokotehnoškog kriminaliteta. Isto tako, nastojat će se afirmisati istraživanja koja su značajna u cilju mjerenja kvaliteta i efikasnosti istrage pomenutih krivičnih djela.

Ograničenja istraživanja/rada: Rad predstavlja dio šire naučno stručne aktivnosti sa ciljem afirmacije i primjene savremenih kriminalističkih i krivičnoprocenih metoda, koje mogu doprinjeti efikasnijem otkrivanju, razjašnjavanju i dokazivanju krivičnih djela visokotehnoškog kriminaliteta.

Rezultati/Nalazi: Izlaganja koja će biti predstavljena u ovom radu su rezultat sistematičnog rada koji se odnosi na analiziranje uspješnosti pravosudnog sektora, kada je u pitanju otkrivanje, razjašnjavanje i dokazivanje krivičnih djela visokotehnoškog kriminaliteta.

Generalni zaključak: Izloženi zaključci predstavljaju iscrpnu sliku i identifikaciju eventualnih problema koji mogu biti od značaja za otkrivanje, razjašnjavanje i dokazivanje istih.

Opravljanost istraživanja/rada: Rezultati znanstvenih istraživanja predočeni u ovom radu daju značajan doprinos pravnim i kriminalističkim znanostima u teorijskom i u aplikativnom smislu.

Ključne riječi

kriminalistika, krivičnoproceno pravo, otkrivanje, dokazivanje, visokotehnoški kriminal.

ABSTRACT

Reason for writing and research problem (s): Observed from the aspect of the time to which we belong, and in the time that high-tech crime is facing us every day, it is more pronounced, and it is one of the most dangerous types of crime in general. There are many reasons for supporting this high degree of social danger. Of particular importance to them is the following: every day, his growing presence, even in the most sensitive institutions of society as a whole; the consequences that it entails; its international character; its connection with the most difficult forms of crime (the case of organized crime and terrorism, where it is not only the powerful lever of their planning, but also the key means of execution); difficulty in discovering clarification and proof.

Aims of the paper (scientific and/or social): Criminal investigation is of operational character, which is often associated with the experience of a criminal investigator, very little attention is paid to professional and scientific investigation of criminal offenses in general, especially criminal offenses of high-tech criminality. This perception suggests that the crimes mentioned above are criminal areas that are very complex for detection, clarification and proofing. The general aim of criminology as a science is to try to create models and foundations for successful detection, clarification and proofing based on concrete actions of certain criminal offenses. The theoretical basis, set by the subject research, should serve to improve the detective activities of the competent authorities in the area of these crimes. On the basis of the aforementioned findings, the interaction between criminal and criminal process investigation activities will be established, which ultimately should contribute to more efficient detection, clarification and demonstration of criminal offenses of high-tech criminality, and in particular through the strengthening of scientific and professional approach in combating crime in general.

Methodology/Design: During the research, relevant scientific research methods and techniques will be used, which can provide the highest quality results in the field of investigation of the relevance and efficiency of criminal and criminal procedural actions in the detection of criminal phenomena, with special emphasis on crimes of high-tech criminality. In addition, efforts will be made to promote research that is significant in order to measure the quality and effectiveness of the investigation of the above-mentioned crimes.

Research/Paper limitation: The work is part of a wider scientific-professional activity aimed at affirmation and application of modern criminal and criminal procedural methods, which can contribute to more efficient detection, clarification and proving of criminal acts of high-tech criminality.

Results/Findings: The presentations that will be presented in this paper are the result of a systematic work related to the analysis of the success of the judicial sector in the area of detection, clarification and proving of criminal offenses of high-tech criminality.

General Conclusion: The presented conclusions represent an exhaustive picture of concrete cases individually, identification of possible problems that may be of importance for the detection, clarification and proof of the same.

Research/Paper Validity: The results of the scientific research presented in this paper give a significant contribution to the legal sciences in theoretical and applicative sense.

Keywords

criminalistics, criminal procedural law, detection, proof, high-tech crime

UVOD

Naslov rada, „Kriminalistički i krivično procesni aspekti otkrivanja, razjašnjavanja i dokazivanja krivičnih djela visokotehnoškog kriminala“, je kao takav vrlo složen i zahtjevan. Pisanja i istraživanja mnogih autora u posljednjih nekoliko godina, iako sa raznovrsnim metodologijama i ciljevima, složna su u konstataciji; da krivična djela visokotehnoškog kriminaliteta opterećuju cjelokupnu društvenu zajednicu i negativno utiču na društveni napredak. Međutim, postavlja se pitanje, šta učiniti kako bi se navedena problematika reducirala? U ovim nastojanjima, pored ostalih, najvažniju ulogu imaju policija, tužilaštvo i sudstvo, kao agenti državne prisile. Analiziranje osnovnih pojmova nastanka krivičnih djela visokotehnoškog kriminaliteta, a potom otkrivanja, razjašnjavanja i dokazivanja istih uz pomoć teorijskih i praktičnih doprinosa kriminalistike i krivično procesnog prava, kao nauka u najkonkretnijoj vezi sa uzrocima, fenomenom i tehnologijom otkrivanja i dokazivanja kriminaliteta, kao i praktično utemeljenih saznanja i informacija, od izuzetnog su značaja za cijelu društvenu zajednicu. Problematizacijom predmeta između teorije i prakse kroz uspostavljanje funkcionalnog kauzaliteta kriminalističke i krivično procesne teorije, kao i prakse u vezi sa predmetnom temom, smatramo da će dovesti do novog kvalitativnog pomaka u unapređenju efikasnosti u otkrivačkoj djelatnosti nadležnih organa.

Ovako postavljen problem determinira i predmet istraživanja: istražiti i naučno utemeljeno prezentovati sve važnije činjenice o nastanku i pojmu visokotehnološkog kriminaliteta, omjeru postojanja istog, analizirati elemenata, pojmove, tipologiju i profile učinioca, sa aspekta krivičnog prava, kriminalistike i krivično procesnog prava. Kriminalistika je nauka koja se bavi otkrivanjem i dokazivanjem krivičnih djela. Iz dosadašnjih saznanja moguće je uočiti kako tradicionalni modeli kriminalističkog istraživanja, mogu samo djelimično zadovoljiti kada su u pitanju krivična djela visokotehnološkog kriminaliteta. Počevši već od prve faze, prijavljivanja krivičnog djela u startu je upitno. Otkrivanje krivičnog djela od strane organa gonjenja ili eventualne prijave od strane trećih osoba, također se može vrlo rijetko očekivati, jer se vrlo često radi o deliktima koji se dešavaju u „*virtuelnom svijetu*“. Izostanak uočljivih radnji navedenih krivičnih djela u „*vanjskom svijetu*“ uveliko otežava, odnosno onemogućava da se za ista sazna neposrednim opažanjem organa gonjenja, kao i opažanjem eventualnih svjedoka. Prilikom saznanja za izvršeno krivično djelo visokotehnološkog kriminaliteta, postupak daljnjeg istraživanja, razjašnjavanja i dokazivanja je, također, veoma teško, budući da se radi o reakcijama na akt, koji nema uočljivih manifestacija u javnosti, dok bi oslanjanje na „*istinite*“ izjave samih aktera bilo problematično. Uspješno otkrivanje, razjašnjavanje i dokazivanje veoma je opterećeno i nizom strukturalnih problema, kao što su manjak stručnosti kriminalističkih istražitelja i tužitelja, kao i ograničeni ljudski i materijalni resursi. S obzirom na problematizaciju i predmet istraživanja, objekti istraživanja su kriminalistika i krivično procesno pravo u svim svojim sadržajima, a u vezi sa predmetom istraživanja. Istraživanjem se nastoje ispuniti nedostaci i praznine u prethodnim percepcijama o predmetu istraživanja. Iz prethodno identificiranog problema, predmeta i objekata istraživanja implicira osnovna hipoteza rada, koja glasi; „proces otkrivanja, razjašnjavanja i dokazivanja krivičnih djela visokotehnološkog kriminaliteta uslovljen kvalitetom raspoloživih dokaza.“ Iz prethodne hipoteze proizilazi konstatacija da, početna saznanja o krivičnim djelima visokotehnološkog kriminaliteta često ne daju dovoljno kvalitetnih osnova za početak kriminalističko istražne djelatnosti, bez primjene dodatnih metoda i sredstava koja su specifična za otkrivanje, razjašnjavanje, dokazivanje ovih krivičnih djela. Isto tako, taktika, tehnika i metodika kriminalističkog i istražnog postupanja u otkrivanju, razjašnjavanju i dokazivanju krivičnih djela visokotehnološkog kriminaliteta je specifična i drugačija u odnosu na druge oblike kriminaliteta. U vezi s navedenim, možemo, konstatovati da naučno stručna interakcija kriminalističke i krivično procesne istražne djelatnosti, može doprinijeti efikasnijem suzbijanju krivičnih djela visokotehnološkog kriminala, a posebno kroz jačanje naučnog i stručnog pristupa u planiranju i realizaciji kriminalističke istrage konkretnih krivičnih slučajeva. Neophodno je utvrditi vezu između taktičkog, tehničkog i metodičkog kriminalističkog postupanja u otkrivanju, razjašnjavanju i dokazivanju ovih krivičnih djela, koja je specifična i drugačija u odnosu na druge oblike kriminaliteta.

U vezi sa problemom i predmetom istraživanja te postavljenom hipotezom, određena je i svrha ovog rada; društvena svrha je u neposrednoj vezi sa naučnom, društvo je sasvim sigurno zainteresovano da ovaj problem u praksi bude sveden na najniži mogući nivo. Izuzetno visok nivo nepovjerenja u državne organe nužna je pretpostavka da se na datom

planu u budućnosti mora ozbiljno raditi. Tamna brojka krivičnih djela, počinjenih upotrebom informacionih tehnologija je ogromna. Presentacijom pojma, nastanka datih krivičnih djela, specifičnostima otkrivanja, razjašnjavanja i dokazivanja istih, odnosno profajlerskom tipologijom njihovih učinilaca, utvrdit će se najbolji načini za suzbijanje ovih krivičnih djela te primjereno i na jednostavan način predstaviti zaključci rada. U okviru sveukupnih kriminalističkih i krivično procesnih stručnih i naučnih istraživanja postoje brojni naučni i stručni radovi koji se bave predmetnom temom. Međutim, bez obzira na tu činjenicu, s obzirom da je kriminalitet, a posebno visokotehnoški veoma dinamična pojava koja mijenja oblike, forme, sukladno području djelovanja, vremenu nastanka i egzistiranja, postoji potreba i inspiracija za nove istraživačke poduhvate i korake. Predložena tema ovog rada zaslužuje stalnu inovativnost u procesu naučnog i stručnog analiziranja, sintetiziranja svih relevantnih karakteristika procesa otkrivanja, razjašnjavanja i dokazivanja, a u svrhu efikasnijeg suzbijanja kriminaliteta. Do sada dostupna istraživanja koja su mnogi autori u svojim radovima objavljivali, i pisali u svojim udžbenicima kriminalistike, kriminologije, krivičnog prava, krivično procesnog prava i srodnih nauka, dat će dragocjenu naučno stručnu osnovu za daljnja istraživanja i rad na daljnjem obogaćivanju teorijske i praktične misli u oblasti suzbijanja kriminaliteta. Iskustva iz policijsko – istražne, sudske prakse, pojedine teze, elementi, kao i mišljenja iskusnih praktičara, a prije svega utemeljena naučna shvatanja, bit će također bitan putokaz u istraživanju i analiziranju predmetne teme i donošenju relevantnih zaključaka i prijedloga. Prilikom pisanja rada korištene su relevantne naučno istraživačke metode i tehnike, koje mogu dati najkvalitetnije rezultate u oblasti istraživanja relevantnosti i efikasnosti kriminalističkih i krivično procesnih radnji u otkrivanju kriminogenih pojava, kao i ličnosti njihovi izvršioca. Isto tako, nastojat će se afirmirati istraživanja koja su značajna u cilju mjerenja kvaliteta i efikasnosti istrage ovih krivičnih djela, kroz dobijanje validnih rezultata u istražnoj, optužnoj i sudskoj praksi. Predmetno istraživanje je teorijsko empirijskog karaktera, ovaj pristup određuje predmetno istraživanje kao kriminalističke i krivično procesne aspekte otkrivanja, razjašnjavanja i dokazivanja krivičnih djela visokotehnoškog kriminala, odnosno kriminalističku i pravosudnu praksu datog istraživanja. U teorijskom dijelu, gdje god je to moguće, izlagane su i konsultirati empirijske verifikacije. Pored toga, u radu je prisutna kvalitativno - kvantitativna metoda. Prilikom pisanja ovog rada korištena je i deduktivna metoda. Izuzetan naglasak posvećen je metodama analize i sinteze. Budući da se suština istraživanja temelji na raščlanjivanju, opisivanju, istraživanju različitih odnosa, metoda analize uveliko je korištena kao osnovna metoda. U istraživanju se sintetizira i generalizira ispitivanjem jednog broja pojedinačnih slučajeva te će se njihovim povezivanjem, odnosno generalizacijom zaključivati.

VISOKOTEHNOLOŠKI KRIMINALITET - OPĆE NAPOMENE

Sadašnjost kojoj pripadamo, a u budućnosti koja je pred nama visokotehnoški kriminalitet⁴⁷ bit će sve izraženiji, i sa pravom možemo konstatovati da je danas jedan od najopasnijih vidova kriminaliteta uopšte. Mnoštvo je razloga koji govore u prilog ovoj konstataciji, odnosno visokom stepenu društvene opasnosti ove vrste kriminaliteta. Među njima poseban značaj imaju sljedeći: njegova sve veća prisutnost, i to i u najosjetljivijim institucijama društva. Dovoljno je samo navesti činjenicu o ulasku hakera u SAD u kompjuterski sistem Pentagona, u Indiji u ministarske fajlove, u Njemačkoj u kompjuter državnog kancelara, zatim da je mnoštvo elektronskih pisama blokiralo elektronski sistem banaka i vlade i sl. S obzirom na ovo, ne čudi npr. ni upozorenje zvaničnika NATO-a da onlajn špijunaža i terorizam na internetu predstavljaju neke od najopasnijih pretnji globalnoj bezbjednosti (Bejatović, 2012. str. 18); posljedice koje za sobom povlači; njegov međunarodni karakter; njegova povezanost sa najtežim oblicima kriminaliteta (organizovani kriminalitet i terorizmom gdje on postaje ne samo moćna poluga njihovog planiranja već i ključno sredstvo izvršenja). Otežan način otkrivanja i dokazivanja. U prilog ovakvom stepenu aktuelnosti društvene opasnosti ove vrste kriminaliteta treba istaći i činjenicu da je internetska povezanost ne samo svih zemalja na svijetu već skoro i njihovih najsitnijih teritorijalnih cjelina danas obilježje svijeta kao cjeline. Skoro da nema djela zemaljske kugle da nije internetom povezan sa njenim drugim djelovima, bez obzira kojem kontinentu i državi on pripadao, što je dovelo do potpune kompjuterske kontrole najvažnijih društvenih procesa. S obzirom na ovo, očekivano je da iz ovako velikog procesa proističu i nemale zloupotrebe. Zatim, tu je i činjenica da se prema najnovijim podacima u tzv. sajber (cyber) prostoru nalazi skoro trećina čovečanstva, što uslovljava nova pravila ponašanja, nove običaje, a za sobom povlači i nove opasnosti. Dalje, načini na koje računari i računarske mreže funkcionišu postali su, zahvaljujući korisničkim programima, jednostavniji i pristupačniji najvećem broju ljudi koji se mogu bez problema za nekoliko dana obučiti za osnove rada na računaru. Na taj način se polako naziru osnovne komponente za pojavu i djelovanje visokotehnoškog kriminaliteta: lako dostupno oruđe za vršenje nezakonitih radnji, ranjivost sistema i veliki broj novih korisnika koji, osim uobičajenih ljudskih slabosti, imaju još neke, izuzetno bitne, prateće pojave za uspjeh kriminalaca: neiskustvo i nedovoljno znanje određenog broja korisnika. Ako se ovome doda i činjenica da računari i računarske mreže nisu jedina oruđa koja se mogu koristiti kao sredstvo ove vrste nezakonitih radnji, problem postaje još akutniji. Gotovo svakodnevno se pojavljuju nove generacije različitih uređaja koji su originalno osmišljeni za prenos informacija, komunikaciju i zabavu. Inovacije su sa jedne strane pozitivne, jer čine nove tehnologije jeftinijim, pristupačnijim, jednostavnijim, ali imaju i lošu stranu – prosječan korisnik nema dovoljno volje, vremena i mogućnosti da se upozna sa opasnostima koje sa sobom nosi korišćenje ovih uređaja i na taj način postaje potencijalna žrtva iskusnih i daleko bolje edukovanih pojedinaca sa nečasnim namjerama. Visokotehnoški kriminalitet ne samo da je postao svakodnevica, već je fantastičan razvoj tehnologija uslovio i nevjerovatnu

---

⁴⁷ „visokotehnoški kriminalitet“ ima isto značenje kao i „sajber kriminal (Cybercrime).“

pojavu mnoštva vrsta nedozvoljenih djela koja se mogu izvršiti njihovim korišćenjem, od onih naivnih, do veoma opasnih ponašanja koja spadaju među teška (ponekad čak i najteža) krivična djela u mnogim nacionalnim zakonodavstvima. Visokotehnoški kriminalitet je postao globalni problem, a broj djela koja se mogu podvesti čak i pod najrestriktivnije i najuže definicije sajber kriminala „*Cybercrime*“ (Prlja, 2008) gotovo se svakodnevno uvećava, a šteta koja se nanosi njegovim vršenjem mjeri se na godišnjem nivou stotinama milijardi dolara (Bejatović, 2012. str. 19). Polazeći od iznesenog i posebno transnacionalnog karaktera visokotehnoškog kriminaliteta, kao i činjenice da se borba protiv njega ne može ni zamisliti bez uključivanja cijele međunarodne zajednice, odnosno bez angažovanja najuticajnijih međunarodnih institucija, po tom pitanju u posljednjih nekoliko decenija preduzimaju se značajni napor i na međunarodnom planu (Petrović, 2004, str. 51–54). Globalni napor da se uspostavi efikasna međunarodna saradnja u borbi protiv visokotehnoškog kriminaliteta dali su i konkretne rezultate u vidu pisanih dokumenata. Pored toga, tu su i brojne organizacije koje su po prirodi svog djelovanja posebno zainteresovane za ovu problematiku. Slučaj prije svega sa Interpolom kao prvom međunarodnom organizacijom koja ukazuje na potencijal visokotehnoškog kriminaliteta i poseduje operativne priručnike sa najnovijim podacima i uputstvima za istražitelje. (Bejatović, 2012. str. 20)

KRIMINALISTIČKI I KRIVIČNOPROCESNI ASPEKTI OTKRIVANJA, RAZJAŠNJAVANJA I DOKAZIVANJA VISOKOTEHNOLOŠKOG KRIMINALITETA

Ključni i neizostavni instrumenti na polju borbe protiv visokotehnoškog kriminaliteta, kao i kriminaliteta uopšte, jesu kriminalistika, krivično i krivičnoprocesno pravo. S obzirom na tako visok stepen opasnosti ove vrste kriminaliteta, ovim instrumentima suprotstavljanja mora se posvetiti posebna pažnja, i to kako u nacionalnim okvirima, tako i na međunarodnom planu. I u teoriji i u praksi nesporna je kako njihova funkcionalna povezanost tako i činjenica da od kvaliteta zakonske norme, kvaliteta istrage, njene adekvatne primjene i stepena zloupotrebe prava, nemalo, zavisi i stepen uticaja krivičnog zakonodavstva na uspješnost ostvarivanja ciljeva kriminalne politike uopšte, a time i ciljeva kriminalne politike kod ove vrste kriminaliteta (Bejatović, 2009 str. 114–116). Ovo sve iz razloga što kriminalistika, krivično i krivičnoprocesno zakonodavstvo predstavljaju zakonsku osnovu za izgradnju onog djela kriminalne politike koji se realizuje na represivnom planu. No, kada je riječ o krivičnopravnom reagovanju i protiv ove vrste kriminala, kao i uopšte posmatrano sa aspekta zakonske norme, reakcija na opasnost od visokotehnoškog kriminaliteta treba da ide u dva pravca. Prvo, blagovremeno usvajanje adekvatne zakonodavne regulative u oblasti materijalnog i procesnog prava (Škulić, M. 2003) kako bi se stvorili pravni instrumenti za kvalitetnu istražnu djelatnost i adekvatan obračun sa visokotehnoškim kriminalitetom. Drugo, adekvatna primjena kako kriminalističkih instrumenata, tako i krivično pravnih normi. Konkretni krivičnopравни propisi da bi bili u funkciji adekvatne kriminalne politike, a time i prevencije nedozvoljenog ponašanja, moraju da odgovaraju savremenim zahtjevima borbe protiv kriminaliteta uopšte, da budu usklađeni sa stvarnošću i da budu primjenjivi, što se posebno manifestuje na polju

visokotehnoškog kriminaliteta s obzirom na pojavu stalnog širenja kako broja tako i oblika njegovog manifestovanja, kao posljedice izuzetno brzog razvoja informativne tehnike. Normativni sistem krivičnog zakonodavstva jedne države mora da bude primjenljiv, društveno racionalan i pravičan. Treba da sadrži takva rješenja koja se u praksi mogu primjenjivati, odnosno da se omogući efikasno otkrivanje razjašnjavanje i dokazivanje ovih krivičnih djela. Subjekti zaduženi za njihovu primjenu (prije svega policijske agencije tužilaštva i sudovi) treba da primjenjuju norme u mjeri koja odgovara zakonskoj intenciji i stvarnim potrebama borbe protiv kriminaliteta. Svako odstupanje od toga dovodi do nesklada između kriminalističkog, normativnog i realnog, između onog što je zakonom propisano i onog što se dešava u praktičnoj primjeni zakona. Zakon ne treba da propisuje one institute i ona rješenja koja se u praktičnoj primjeni ne mogu realizovati ili nisu društveno opravdana. Sa druge strane, organi koji primenjuju zakon ne mogu da u takvom stepenu derogiraju zakonska rješenja da ih čine besmislenim i pretvaraju u deklarativne odredbe. Između normativnog i aplikativnog aspekta zakonske norme mora da se uspostavi jedna normalna i racionalna ekvivalencija, da i na jednoj i na drugoj strani postoji osjećaj vrijednosti o stvarnim društvenim potrebama i kriminalnopolitičkim zahtjevima u propisivanju pojedinih instituta i rješenja uopšte i njihovoj primjeni u praksi. Samo u takvom slučaju krivično zakonodavstvo konkretne države je u funkciji željenog stepena prevencije ne samo kriminaliteta već i svakog drugog nedozvoljenog ponašanja. Preventivna funkcija zakonske norme uopšte, a time i normi krivičnog prava, nije toliko u njenoj strogosti koliko u neminovnosti njene primjene na svako lice u slučajevima kada su ispunjeni za to propisani zakonski uslovi. Uz ovo, zakonska norma da bi, po svom sadržaju, bila u ovoj funkciji, mora da je karakteriše i visok stepen preciznosti određivanja pojedinih zakonskih pojmova (izraza) i propisivanje preciznih uslova za primjenu pojedinih mjera i instituta. Rječju, preciznost sadržaja krivičnopravne norme mora da bude izuzetno visoka, a što poseban značaj ima upravo kod normi koje se tiču ove vrste kriminaliteta (Bejatović. S. 2009. str. 114-116). U nastojanju da bude u skladu sa iznesenim zahtjevima kriminalne politike, i na polju visokotehnoškog kriminaliteta u Bosni i Hercegovini po pitanjima vezanim upravo za ovu problematiku visokotehnoškog kriminaliteta posljednjih godina prisutne su, određene aktivnosti. Međutim postavlja se pitanje, kako prije svega uspostaviti efikasnu saradnju na nivou države, a potom međunarodnu saradnju bez koje nema rezultata zbog internacionalnog karaktera visokotehnoškog kriminaliteta (Ignjatović, Đ. 2004)? Kako postupati sa učiniocem koji nije dostigao starosnu granicu krivične odgovornosti (posebno u slučajevima saučesništva u izvršenju krivičnog djela na prostorima država u kojima su različite starosne granice nastupanja krivične odgovornosti)? I pored vidnog napretka, tehničke mogućnosti policije i tužilaštva kao subjekata otkrivanja – procesuiranja još uvijek nisu u skladu sa zahtjevima efikasne borbe protiv ove vrste kriminaliteta. Uspješno suprotstavljanje ovoj vrsti kriminaliteta podrazumijeva posjedovanje adekvatne tehničke opreme i poznavanje funkcionisanja uređaja koji rade na principima visoke tehnologije, poznavanje kompjuterskih sistema i mreža i modernih telekomunikacionih tehnologija. U oblasti informacionih tehnologija neophodna su specifična znanja i iskustva, a posebno je važno stalno praćenje novih tehnologija, kako bi se u uslovima stalnog razvoja i ekspanzije održao nivo znanja potreban da se uspješno obavi postavljeni zadatak. Kao izuzetno aktuelno i stalno otvoreno je i pitanje prevencije kao

ključnog instrumenta sprečavanja mogućnosti ove vrste kriminaliteta. I pored značajnog napretka, još uvek su prisutni kadrovski i materijalni problemi nadležnih policijskih i pravosudnih organa za efikasno i adekvatno sprovođenje zakonskih ovlaštenja koja su im poverena u vezi sa prevencijom i represijom visokotehnološkog kriminaliteta (Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, (2010)). Statistički podaci o aktivnosti specijalizovanih organa u Bosni i Hercegovini na polju borbe protiv visokotehnološkog kriminala pokazuju da se broj krivičnih predmeta ovog karaktera povećava iz godine u godinu.

PRIMJERI IZ PRAKSE – STUDIJE SLUČAJA

U narednom dijelu ćemo predstaviti po jedan slučaj dječje pornografije, odnosno seksualnog iskorištavanja djece zloupotrebom računala, kao i jedan slučaj terorizma također počinjen zloupotrebom računala. U ovom djelu – studij slučaja se zasigurno ima što doznati o pojedinostima svakog slučaja ponaosob, a sebi za pravo uzeli smo da ove slučajeve navedemo i komentarišemo u svom kriminalističkom i pravnom stilu. Opisani slučajevi imaju za cilj da ilustruju *on-line* ponašanje pedofila odnosno osoba koje vrše krivična djela zloupotrebom informacionih tehnologija. U pojedinim slučajevima izvršioци prvo nastoje da se upoznaju sa žrtvom i na kraju istu iskorištavaju ili u najgorem slučaju zlostavljaju djecu kao žrtve. Ujedinjeni narodi su istakli kako naizgled stalnim zahtjevima zapadne Europe i sjeverne Amerike za suzbijanjem pedofilije i fotografijama maloljetnika na internetu, ne mogu stati na kraj ovim predatorima i da je potrebna cjelovita i sveobuhvatna angažiranost svijeta u suzbijanju ove pojave. (Babić 2013. str. 119).

Zvaničnici NATO-a su na vrijeme skrenuli pažnju kako *on-line* špijunaža i terorizam na internetu predstavljaju neke od najopasnijih prijetnji globalnoj sigurnosti, ali sve je ostalo u nekoj početnoj razvojnoj fazi. Svi veliki sustavi nadzora su obmanuti od strane stotine hiljada potencijalnih terorista koji kreiraju viruse i maliciozne programe koji kruže internetom i napadaju kompjutere iz dana u dan. Pored toga što su iritantni ti bagovi prijete modernom životu. (Babić, 2015. str. 291).

Operacija u Španjolskoj

Dvije osobe su uhićene početkom 2005. godine pod optužbom da su uključene u seksualno iskorištavanje djece starosti 18 mjeseci. Brzom akcijom Interpola, španjolske policije i kanadske istražne agencije za borbu protiv iskorištavanja djece pronađeni su počinitelji. Sve je započelo u februaru mjesecu u Kanadi, kada je jedan kanadski policajac otkrio fotografije zlostavljane djece i prijavio Interpolu na dalju analizu. Španjolski časnik uposlenik interpola je pomogao da se potvrdi lokacija mjesta događaja, jednostavno otkrivši prema znacima na djelu tipkovnice koji se odnosi na posebna „domaća slova“ na računaru a vidjela su se na jednom od video zapisa. Daljnjom analizom fotografija pronađeno je još bitnih detalja koji su dali rezultate za uhićenjem zlostavljača i njegove bitne identifikacije, te saradnika koji je vršio distribuciju navedenih video isječaka i fotografija.

Ukupan broj zlostavljane i seksualno iskorištene djece u dobi od 2 – 4 godine iznosio je sedmero djece. Ta osoba zlostavljač je uglavnom bila uposlena kao beby-siter i na taj način je vrlo lako dolazila u kontakt sa malom djecom i pristupala im. Nakon ovih događaja u španjolskoj je uvedeno provjeravanje osoba koje se bave čuvanjem djece, kako bi se izbjegle situacije da osobe koje obavljaju ove poslove jednostavno i neometano mogu seksualno iskorištavati djecu koja to ne mogu ili ne znaju reći svojim roditeljima. (Babić, 2013. str. 125).

Operacija „Damask“

U jesen 2014. godine u BiH je uhićen vođa jedne od dvije najveće zajednice pripadnika radikalnog islama Husein Bosnić poznatiji kao Bilal koji je putem medija, naročito interneta pozvao mladiće iz BiH da se pridruže oružanim skupinama ISIL-a i tako uključe u džihad, kojeg vodi ta organizacija na teritoriji Iraka i Sirije. Bosnićev poziv mladim muslimanima iz BiH ostao je zabilježen na video snimkama objavljivanim na *youtube* iz svakodnevnih predavanja što ih je držao pred svojim sljedbenicima sa područja Cazinske krajine, u sjeverozapadnoj Bosni. U okviru akcije „Damask“, koja je izvođena na području BiH i tijekom koje je privedeno 16 osoba osumnjičenih za vrbovanje državljana BiH za odlazak na strana ratišta, Bosnić slovi za jednog od najeksponiranijih pripadnika vehabijske zajednice u BiH. (Babić, 2015. str. 300).

ZAKLJUČAK

Svaka država nastoji da se adekvatno suprotstavi ponašanjima koja štete njenom napretku, da bi se ta nastojanja ostvarila, posebno su značajne norme krivičnog prava kojima se ustanovljava šta je to što šteti interesima zajednice i koji su uslovi za primjenu državnih mehanizama kako bi se suprotstavila devijantnim ponašanjima. Način primjene zakonskih obilježja krivičnih djela odražava se posebno u svakom konkretnom slučaju, međutim uglavnom je moguće primijetiti određene zajedničke karakteristike. U tim zajedničkim karakteristikama, odnosno objektivnim i subjektivnim sadržajima krivičnih djela, značajnu ulogu imaju kriminalistika i krivično procesno pravo. Samo određenje deliktne ponašanja, u našem slučaju krivičnih djela visokotehnoškog kriminaliteta, gdje je u pitanju vrlo specifična oblast, najznačajnija razlika, u odnosu na sva ostala krivična djela, upravo je u specifičnom odnosu, jer uglavnom izostaje uobičajeni odnos počinitelja i žrtve. Blagovremen trenutak saznanja da je došlo do krivičnog djela visokotehnoškog kriminaliteta može biti značajan iskorak u suprotstavljanju istom. Pored toga, kroz samu percepciju ovih krivičnih djela možemo zaključiti da izvršioци istih nisu osobe koje su sklone devijantnom ponašanju, niti po bilo kojoj osnovi pripadaju profilu „*kriminalca*“. Način izvršenja pomenutog krivičnog djela, odnosno njegovo ostvarenje u mnogome se razlikuje u odnosu na ostala krivična djela, što implicira da se u otkrivanju, razjašnjavanju i dokazivanju ovih delikata uvijek mogu očekivati znatne poteškoće. Sve navedeno ukazuje da se bavljenjem kriminalističkim i krivično procesnim aspektima otkrivanja, razjašnjavanja i dokazivanja krivičnih djela visokotehnoškog kriminaliteta vrijedi posvetiti izuzetno velika pažnja, koja zahtijeva multidimenzionalnost i multidisciplinarnost.

Obzirom na svojevrsnu specifičnost krivičnih djela visokotehnološkog kriminaliteta, počev od indicijalnih saznanja, konstitucije dokaznih činjenica, pa preko složenosti otkrivanja, prikupljanja relevantnih dokaza, do konačne sudske odluke, presude, smatramo da je neophodno u metodologiju rada uvesti „savremene metode i sredstva“ otkrivanja, istrage, dokazivanja. Klasični pristup suprotstavljanja krivičnim djelima visokotehnološkog kriminaliteta, ne može niti smije biti jedini mogući način rada, suprotstavljanja. Ova krivična djela su delikti bez svjedoka, a u samom aktu involvirane su osobe koje ne odgovaraju liku „zločinca“ kojeg karakteriše klasični kriminalitet. Pored toga, pomenuta krivična djela odlikuje visoka tamna brojka, i upravo zbog toga, klasičan pristup otkrivanju, razjašnjavanju i dokazivanju istih nije moguć, ili u najboljem slučaju, samo djelimično moguć.

LITERATURA

1. Bejatović. S. (2012) Visokotehnoški kriminal i krivično pravni instrumenti suprostavljanja Laktaši, Zbornik radova Međunarodna naučno stručna konferencija, „Suzbijanje kriminala i evropske integracije sa posebnim osvrtom na visokotehnoški kriminal“. Vlada RS, MUP RS Uprava za policijsko obrazovanje RS i VŠU u saradnji sa Hans Zajedl fondacijom, 17-29.
2. Babić, V. (2013) Dječija pornografija i internet, Vitez.
3. Babić, V. (2015) Cyber terorizam suvremena sigurnosna prijetnja, Novi Travnik.
4. Ignjatović, Đ. (2004) Suzbijanje najtežih oblika kriminaliteta u uslovima tranzicije i nesigurnosti Beograd, Zbornik radova „Teški oblici kriminala“, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
5. Priručnik za trening tužilaca i sudija u oblasti visokotehnoškog kriminala (2009), Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, ATC.
6. Prlja, D. (2008), Sajber kriminal (<http://www.prlja.info/sk2008.pdf,1.5.2009>)
7. Škulić, M. (2003) Organizovani kriminalitet – Pojam i krivičnoproceni aspekti, Beograd.